

11. Турчин Т.М. Розвиток особистісної рефлексії підлітків на уроках літератури / Т.М. Турчин // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За ред С.Д. Максименка, М.-Л.А. Чепи. – Т. ІХ. – Част. 3. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2008. – С. 177 – 189.
12. Чамата П.Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей / П.Р. Чамата. – К.: Знання, 1965. – 48 с.

Яворская-Ветрова И.В. К ПРОБЛЕМЕ РЕФЛЕКСИВНОСТИ КАК МЕХАНИЗМА СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ

В статье рассмотрены теоретические и эмпирические исследования проблемы рефлексии. Проанализированы подходы к определению этого феномена, его содержанию, аспекты и формы реализации, в частности, личностный аспект рефлексии. Освещены исследования рефлексии как одного из новообразований младшего школьного возраста. Представлены результаты экспериментального исследования становления и динамики знаний о самих себе у младших школьников с различной результативностью учения.

Ключевые слова: рефлексия, личность, личностная рефлексия, младший школьный возраст.

Yavorska-Vetrova I.V. TO THE PROBLEM OF REFLECTION AS MECHANISM OF FORMATION OF SCHOOL STUDENTS' PERSONALITY

In the article theoretical and empirical studies of the problem of reflection are discussed. The approaches of defining this phenomenon, its sense content, aspects and forms of realization, in particular the personal aspect of reflection are analyzed. The light is brought onto the studies of reflection as one of the new formations of junior school age. The results of the experimental study of the appearance and dynamics of knowledge about one selves among junior school children with different effectiveness of learning are presented.

Keywords: reflection, personality, personality reflection, junior school age.

УДК 378.22 : 159.924 «712»

С. П. Яланська (м. Полтава)

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

В умовах сучасного освітнього простору має забезпечуватись розвиток творчої особистості, здатної до самостійної регуляції власної життєдіяльності. Таке середовище може забезпечити лише професійно компетентний педагог, здатний здійснювати креативну, інноваційну діяльність. Тому проблема розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя є важливою умовою його подальшої ефективної професійної діяльності.

Ключові слова: творча компетентність, педагог, майбутній учитель, програма розвитку творчої компетентності, професійна діяльність.

Актуальність проблеми. Сучасність вимагає від української педагогічної вищої школи створення умов для розвитку професійної компетентності майбутнього вчителя, в яких тільки й може бути сформована творча особистість педагога. Саме тому розкриття психологічного змісту, структури та засобів розвитку творчої компетентності майбутніх учителів є досить актуальною проблемою педагогічної та вікової психології.

Аналіз досліджень з проблеми. Розкриттю проблеми розвитку творчої особистості майбутніх учителів сприяють: генетико-моделюючий метод вивчення цілісної особистості, яка саморозвивається (С.Д. Максименко) [4]; теоретична модель творчої особистості (В.О. Моляко) [5]; дослідження творчості вчителя у багатовимірній концепції особистості (В.Ф. Моргун) [6]; етапи розвитку творчості (В.В. Клименко) [3]; аналіз соціально-психологічних чинників розуміння та інтерпретації особистого досвіду (Н.В. Чепелева) [9]; розгляд психологічних аспектів гуманізації освіти (Г.О. Балл) [1]; використання теоретичної моделі та завдань підготовки творчого вчителя (С.О. Сисоєва) [7] та ін.

Важливе місце у розкритті компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу в системі вищої та загальної середньої освіти належить працям, що розглядають: особливості розвитку творчої компетентності викладача вищого навчального закладу (Т.Ф. Волобуєва) [2]; становлення і розвиток творчої компетентності майбутнього вчителя (О.В. Тутолмін) [8] та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень із розвитку творчості особистості, проблема розвитку творчої компетентності педагога залишається недостатньо розробленою і потребує створення цілісної системи психолого-педагогічних засобів з розвитку професійної компетентності для досягнення її творчого рівня.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми творчої компетентності педагога, та розкритті розробленої нами програми її розвитку в навчальній діяльності майбутніх учителів.

Основний матеріал дослідження. Нами окреслено зміст, структуру, засоби розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя. За змістом, під творчою компетентністю майбутнього вчителя, ми розуміємо найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно.

Визначено, що структура розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя базується на основних структурних компонентах професійної компетентності: особистісно-розвивальному; діяльнісно-розвивальному; комунікативному; фаховому; опануванні досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності є ціннісно-педагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, інформаційна компетенції, вербально-комунікативна, невербальна, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення (див. рис. 1).

Нами розроблено програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Метою програми є розвиток визначених показників розвитку творчої компетентності майбутніх педагогів. Завдання програми – це розвиток показників компонентів професійної компетентності: особистісно-розвивального; діяльнісно-розвивального; комунікативного; фахового; компоненту опанування досвіду.

Авторська програма передбачає створення спеціального навчально-виховного середовища у процесі підготовки вчителів у ВНЗ з наступними характеристиками: а) установка на особистісно-розвивальний компонент (ціннісно-педагогічна, мотиваційна компетенції); б) установка на діялісно-

розвивальний компонент творчої компетентності (психолого-педагогічна, організаційна, методична компетенції); в) формування та розвиток педагогічного спілкування як творчого процесу на основі вербально-комунікативної, невербальної компетенцій; г) установка на фахове зростання на основі дидактичної, інформаційної компетенції, понятійного мислення; д) поглиблення опанування педагогічного досвіду (розвиток творчого мислення, компетенції самовдосконалення).

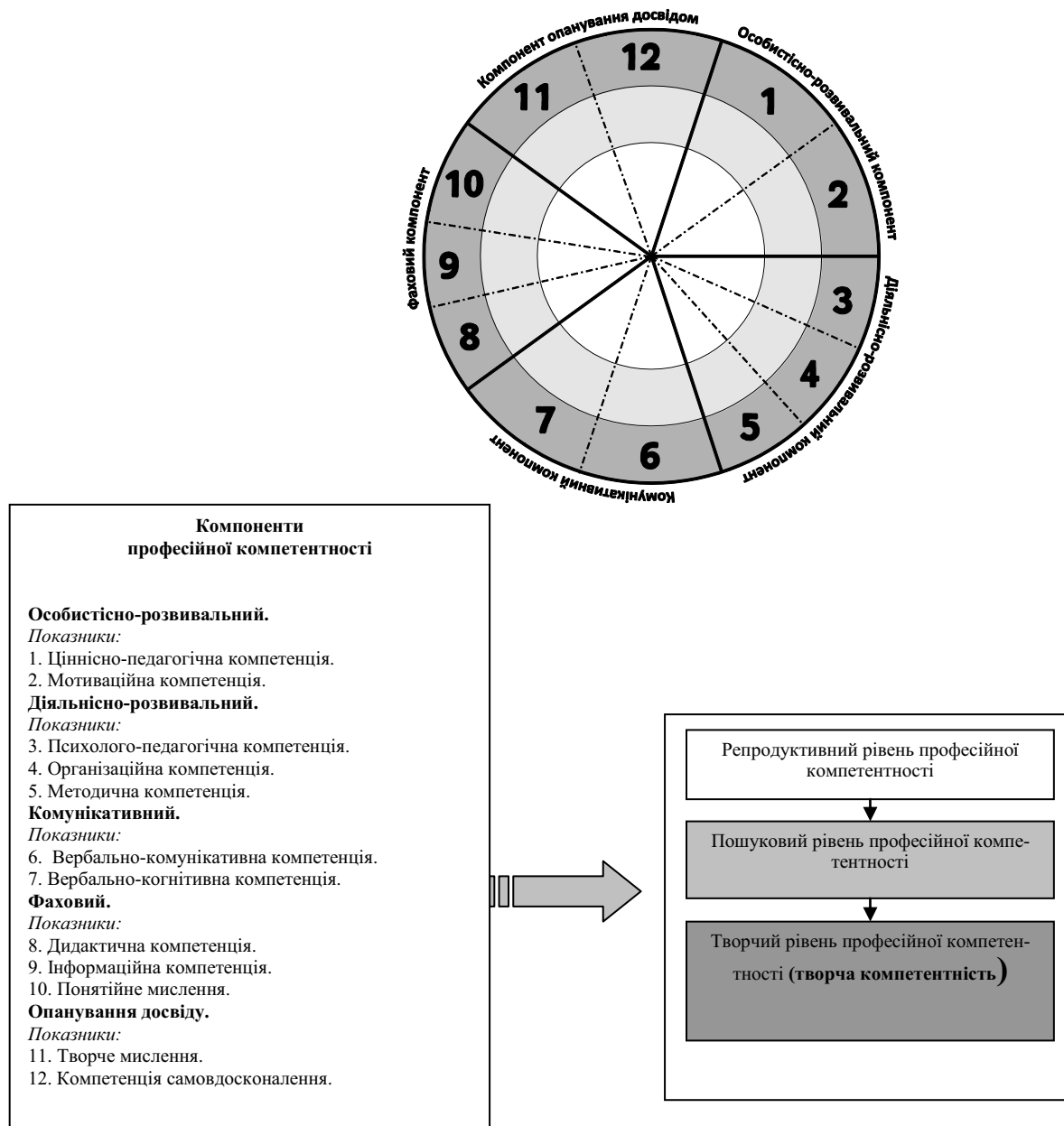


Рис. 1. Структура розвитку творчої компетентності майбутніх учителів

Важливою для ефективного впровадження програми є інтеграція психолого-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Структурно програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів поділено на блоки (табл. 1).

Програма розвитку творчої компетентності майбутніх учителів

№ блоку	Назва блоку	Основні психолого-педагогічні засоби
1.	Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Мотивація самостійного творчого пошуку». 4. Ділова гра «Я та мої професійні цінності». 5. Дидактичне завдання «Креативний репортер». 6. Підведення підсумків.
2.	Оволодіння організаційно-методичною базою	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Вольові зусилля та творча діяльність особистості». 4. Вправа «Банк ідей – я володію творчими здібностями». 5. Дидактичне завдання «Творчі припущення». 6. Підведення підсумків.
3.	Оволодіння педагогічним спілкуванням	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя». 4. Вправа «Банк ідей – я хороший співрозмовник». 5. Дидактичне завдання «Креативний репортер». 6. Підведення підсумків.
4.	Оволодіння змістовими поняттями	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Розвиток фахової підготовки». 4. Вправа «Поясни поняття». 5. Рубрика «Чи знаєте, Ви, що...?». 6. Підведення підсумків.
5.	Набуття досвіду педагогічної діяльності	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Ділова гра «Розвиток творчого мислення». 4. Вправа «Банк ідей – я самовдосконалююся». 5. Дидактичне завдання «Текст для творчого аналізу». 6. Підведення підсумків.

З таблиці 1 зрозуміло, що програма складається із сукупності блоків, які представлені психолого-педагогічними засобами, спрямованими на розвиток готовності до адекватного і повного пізнання власних творчих можливостей та педагогічної творчості. Програма передбачає забезпечення психологічних умов та чинників, що активізують творчу, пізнавальну діяльність студентів. Майбутні вчителі осмислюють уявлення, що склалися про себе та інших. Учасники програми отримують інформацію про те, як вони виглядають в очах

інших людей; як їх дії та вчинки сприймаються іншими. Доцільним є проведення блоків програми під час кураторських занять зі студентами, під час навчальних занять з фаху та вивчення окремих спецкурсів «Психологія творчості», «Педагогічна психологія», «Методика викладання психології» та ін.

Розглянемо особливості складових блоків авторської програми.

Блок №1. «Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності» розрахований на розвиток показників особистісно-розвивального компонента професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст передбачає мотивацію студентів до творчої педагогічної діяльності та розвиток професійних цінностей. Обов'язковим є проведення всіх складових блоку програми, що інтегрують в собі психолого-педагогічні засоби.

Блок №2. «Оволодіння організаційно-методичною базою». Забезпечує розвиток показників діяльнісно-розвивального компонента професійної компетентності. Формує вміння висловлювати нові, нестандартні ідеї, прагнення використовувати інноваційні засоби, вдало поєднувати логіку з інтуїцією.

Блок №3. «Оволодіння педагогічним спілкуванням» розрахований на розвиток показників комунікативного компонента професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів до активного педагогічного спілкування, ефективної діалогічної взаємодії.

Блок №4. «Оволодіння змістовими поняттями» Забезпечує розвиток показників фахового компонента професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст передбачає формування вміння надавати завершеного вигляду своїм ідеям, відстоювати власну думку, наводячи конкретні приклади, систематизувати, узагальнювати матеріал, робити змістовні висновки.

Блок №5. «Набуття досвіду педагогічної діяльності» розрахований на розвиток показників компонента професійної компетентності опанування досвіду майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів чітко формулювати визначення наукових понять, наводити максимальну кількість їх значень, творчо аналізувати зміст предмету, постійно самовдосконалюватися.

Нами було здійснено формувальний експеримент, що виконувався на базі: Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського; загальноосвітніх навчальних закладів м. Полтави: ЗОШ I-III ступенів № 7 імені Т. Г. Шевченка, ЗОШ I-III ступенів №38; Полтавської області: Ромоданівської ЗОШ I-III ступенів; Водянобалківської ЗОШ I-III ступенів; Диканської гімназії № 1 імені М.В. Гоголя. Всього дослідженням було охоплено 368 студентів, 146 учителів, 24 викладачі, 467 учнів.

Формувальний експеримент передбачав:

1) Розвиток особистісно-розвивального компонента професійної компетентності майбутнього вчителя. Для забезпечення розвитку ціннісно-орієнтаційної та мотиваційної компетенцій викладач, в залежності від педагогічної ситуації, використовував вправу «Мотивація самостійного

творчого пошуку», ділову гру «Я та мої професійні цінності», та дидактичне завдання «Креативний репортер».

2) Розвиток діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутнього вчителя. Для забезпечення розвитку психолого-педагогічної, організаційної, методичної компетенцій викладач, у залежності від педагогічної ситуації, використовував вправу «Вольові зусилля та творча діяльність особистості», вправу «Банк ідей – я володію творчими здібностями» та дидактичне завдання «Творчі припущення».

3) Розвиток комунікативного компонента професійної компетентності майбутніх учителів. Забезпечення розвитку вербально-комунікативної, невербальної компетенцій. Викладач використовував вправу «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя», вправу «Банк ідей – я хороший співрозмовник» та дидактичне завдання «Креативний репортер». Студенти повинні формулювати питання своїм колегам з теми, що розглядається, висловлювати максимальну кількість ідей.

4) Розвиток фахового компонента професійної компетентності. Забезпечення розвитку дидактичної, інформаційної компетенції, понятійного мислення здійснювалося завдяки використанню вправи «Розвиток фахової підготовки», вправи «Поясни поняття», рубрики «Чи знаєте, Ви, що...?».

5) Розвиток компоненту професійної компетентності опанування досвіду, що включав забезпечення творчого мислення, компетенції самовдосконалення студентів. Викладач використовував ділову гру «Розвиток творчого мислення», вправу «Банк ідей – я самовдосконалююся», дидактичне завдання «Текст для творчого аналізу».

Формувальний вплив на кожен компонент обов'язково передбачав вступне слово ведучого, вироблення та прийняття правил роботи й підведення підсумків.

У експериментальній групі комплекс психолого-педагогічних засобів використовувався у повному обсязі. Наприклад, при вивченні першого модуля «Історія вчення про клітину. Структура та функції клітини» курсу «Загальна цитологія» були використані дидактичні завдання: рубрика «Наодинці з живою природою» або «Чи знаєте, Ви, що?...», творчі припущення. У процесі вивчення другого модуля «Ядро і хромосоми. Клітинний поділ» для забезпечення системності і цілісності знань використовувалися такі поєднання: креативний репортер, текст для аналізу, творчий звіт. Організація навчальних занять уключала розроблені нами тренінгові вправи та ділові ігри. На кураторських заняттях також використовувалися складові авторської програми розвитку творчої компетентності майбутніх учителів.

У контрольній групі не було передбачено системного та послідовного застосування розроблених психолого-педагогічних та тренінгових засобів, а використовувались лише окремі їх складові.

У кінці формувального експерименту було здійснено контрольний зріз, на основі якого визначено розподіл студентів експериментальної та контрольної груп за рівнями розвитку професійної компетентності.

Контрольний зріз передбачав:

1) Організацію перевірки особистісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Визначалася ефективність формувального впливу авторської програми, а саме, блоку №1 «Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності» розрахованого на розвиток показників особистісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів.

2) Організацію перевірки діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Здійснювалася перевірка ефективності блоку №2 авторської програми «Оволодіння організаційно-методичною базою». З'ясувався рівень розвитку показників діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності, сформованість вміння висловлювати нові, нестандартні ідеї, прагнення використовувати інноваційні засоби, вдало поєднувати логіку з інтуїцією.

3) Організацію перевірки розвитку комунікативного компонента професійної компетентності майбутніх учителів. Визначалася ефективність формувального впливу авторської програми, а саме, блоку №3 «Оволодіння педагогічним спілкуванням» розрахованого на розвиток показників комунікативного компоненту (вербально-комунікативної, вербально-когнітивної компетенцій) професійної компетентності майбутніх учителів. З'ясувалося чи спонукає зміст програми до активного педагогічного спілкування, ефективної діалогічної взаємодії.

4) Організацію перевірки фахового компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Здійснювалася перевірка ефективності блоку №4 авторської програми «Оволодіння змістовими поняттями». З'ясувався рівень розвитку показників фахового компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Чи передбачає зміст програми формування вміння надавати завершеного вигляду своїм ідеям, відстоювати власну думку, наводячи конкретні приклади, систематизувати, узагальнювати матеріал, робити змістовні висновки.

5) Організацію перевірки діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Визначалася ефективність формувального впливу авторської програми, а саме, блоку №5 «Набуття досвіду педагогічної діяльності», розрахованого на розвиток показників компоненту професійної компетентності опанування досвіду. Чи спонукає зміст програми майбутніх учителів до чіткого формулювання визначення наукових понять, наведення максимальної кількості їх значень, творчого аналізу змісту предмету, постійного самовдосконалення.

Визначено розподіл майбутніх учителів експериментальної та контрольної груп за рівнями розвитку професійної компетентності у ході завершення експерименту. Так, в експериментальній групі в результаті формувального впливу зафіксовано статистично значущі відмінності від контрольної групи між результатами контрольного етапу дослідження, які відображають рівні розвитку професійної компетентності майбутніх учителів (рис. 2).

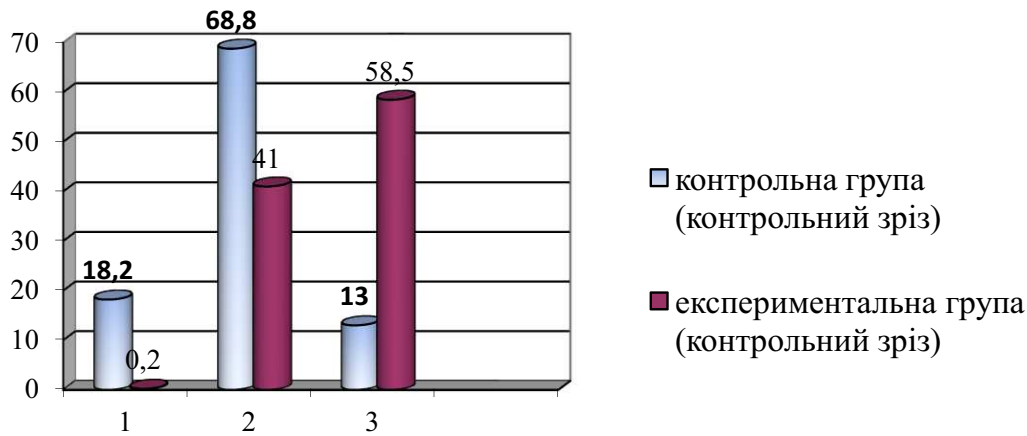


Рис. 2. Рівні розвитку професійної компетентності майбутніх учителів в експериментальній та контрольній групах за результатами контрольного зрізу

Примітка: 1 – низький рівень; 2 – середній рівень; 3 – високий рівень (творча компетентність)

Дані рис. 2 свідчать, що в експериментальній групі в результаті формувального впливу зафіксовано статистично значущі відмінності між результатами констатувального та контрольного зрізів, які відображають рівні розвитку професійної компетентності майбутніх учителів. Так студентів експериментальної групи, які володіють творчою компетентністю 58,5%, контрольної – 13,0% (на 45,5% більше, ніж у контрольній). Майбутніх учителів експериментальної групи із середнім рівнем розвитку професійної компетентності – 41,0%, а у контрольній – 68,8%. Студентів із низьким рівнем розвитку професійної компетентності в експериментальній групі 0,2%, тоді як у контрольній групі 18,2% [10].

Отримані результати експериментальної роботи підтвердили можливість сприяння розвитку творчої компетентності майбутніх учителів в умовах навчально-виховного процесу ВНЗ, довели ефективність використання розробленої моделі розвитку творчої компетентності майбутніх учителів.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, розвиток творчої компетентності майбутніх учителів має забезпечуватися психологічними засобами у навчально-виховному процесі ВНЗ та ЗНЗ: розвиток творчого мислення, прагнення до самовдосконалення; розвиток педагогічного спілкування вчителя як творчого процесу; мотивація до самостійного творчого опрацювання матеріалу; розвиток творчих здібностей в діяльності; розвиток фахової підготовки, понятійного мислення.

Наші дослідження можуть бути продовжені у напрямку удосконалення шляхів оптимізації розвитку творчої компетентності педагогів з урахуванням впливу гендерних відмінностей на особливості розвитку творчої компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти : кн. для вчителя / Г. О. Балл. – К. ; Рівне, 1996. – 128 с.
2. Волобуєва О. Ф. Творча компетентність викладача вищої школи: психологі-

- чний аспект [Електронний ресурс] / О. Ф. Волобуєва // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: електрон. наук. фах. вид. / гол. ред. І. О. Грязнов – Хмельцький, 2011. – Вип. 4. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnads/2011_4/11vofspa.pdf.
3. *Клименко В. В.* Етапи розвитку творчості / В.В. Клименко // Психологічна газета. – 2007. – № 2. – С. 24–29.
 4. *Максименко С. Д.* Психологія особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
 5. *Моляко В. О.* Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. – № 6. – С. 2–9.
 6. *Моргун В. Ф.* Інтедифія освіти : Психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін / В.Ф. Моргун. – Полтава: Наук. зміна, 1996. – 78 с.
 7. *Сисоєва С. О.* До проблеми організації творчої навчальної діяльності учнів / С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2001. – № 8. – С. 2–8.
 8. *Тутолмин А. В.* Становление и развитие творческой компетентности будущего учителя (на основе системного подхода) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. В. Тутолмин ; Чуваш. гос. пед. ун-т. – Чебоксары, 2009. – 42 с.
 9. *Чепелева Н. В.* Діалог як механізм творчості / Н. В. Чепелева // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 4–10.
 10. *Яланська С. П.* Психологічні засади розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін: теорія і практика : [монографія] / С. П. Яланська ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка – Полтава, 2010. – 374 с.

Яланская С. П. РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

В условиях современного образовательного пространства должно обеспечиваться развитие личности, способной к самостоятельной регуляции собственной жизнедеятельности. Такую среду может обеспечить только профессионально компетентный педагог, способный осуществлять креативную, инновационную деятельность. Поэтому проблема развития творческой компетентности будущего учителя является важным условием его дальнейшей эффективной профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *творческая компетентность, педагог, будущий учитель, программа развития творческой компетентности, профессиональная деятельность.*

Yalanska S. P. DEVELOPMENT OF CREATIVE FUTURE TEACHER COMPETENCE IN MODERN EDUCATIONAL SPACE

In today's educational environment has ensured the development of a creative personality, capable of self-regulation of their own life. Such an environment can provide a professionally qualified teacher, able to make creative, innovative activity. Therefore, the problem of creative competence of future teachers is essential for its continued effective occupation.

Keywords: *creative competence, teacher, future teacher development program of creative expertise, professional activity.*